

CHERRI TIPIDAGI POMIDOR NAV NAMUNALARINING BIOLOGIK ERTAPISHARLIGI

To‘raqulov Jo‘rabek Shaydullayevich

“Surxan AutoLeader” MChJ raisi, q.x.f.f.d.

<https://orcid.org/0009-0003-5630-9517>

Aramov Muzaffar Xoshimovich

SPE va KITI Surxondaryo ITS direktori, professor

<https://orcid.org/0009-0004-2792-3283>

Nurmatov Norqobil Jo‘rayevich

Termiz davlat pedagogika instituti Kimyo-biologiya kafedrasini mudiri, q.x.f.f.d.

<https://orcid.org/0009-0001-8825-646X>

Annotatsiya. Ushbu maqolada cherritipidagi pomidor nav namunalari rivojlanish fazalari davomiyligini o‘rganish bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar natijalari bayon etilgan. “Unib chiqishdan-gullashgacha” va “gullashdan pishishgacha” rivojlanish fazalarining davomiyligi bo‘yicha istiqbolli nav namunalari ajratilib, cherritipidagi ertapishar pomidor nav va duragaylarini yaratish bo‘yicha seleksiya ishlarida foydalanish uchun tavsiya qilingan.

Kalit so‘zlar: pomidor cherritipidagi, rivojlanish fazalari, nav namunalari, duragay, ertapisharlik, gullash, pishish, amal davri, ekish muddatlari.

Аннотация. В данной статье описаны результаты исследований, проведенных по изучению продолжительности фаз развития сортообразцов томата черри. Выделены перспективные сортообразцы по продолжительности фаз развития «от всходов до цветения» и «от цветения до созревания» и рекомендованы к использованию в селекционной работе по созданию ранних сортов и гибридов томатов типа черри.

Ключевые слова: черри томаты, фазы развития, сортообразцы, гибрид, скороспелость, цветение, созревание, вегетационный период, сроки посева.

Abstract. This article describes the results of studies conducted to study the duration of development phases of cherry tomato varieties. Promising varieties were identified based on the duration of development phases “from germination to flowering” and “from flowering to ripening” and recommended for use in breeding work to create early varieties and hybrids of cherry tomatoes.

Keywords: cherry tomatoes, development phases, variety samples, hybrid, precocity, flowering, maturation, vegetation period, sowing dates.

Kirish. Hozirgi paytda dunyoning ko‘pgina mamlakatlarida, shu jumladan, respublikamizda ham katta mevalilar bilan bir qatorda mayda mevali cherritipidagi pomidor nav va duragaylariga qiziqish ortib bormoqda.

Cherritipidagi pomidor mevalari tashqi ko‘rinishi chiroyli, meva sifati yuqori, diyetik xususiyatlari yangiligicha iste‘molga va konservalashga yaroqliligi bilan ajralib turadi (S.A.Kravtsov, 1989; Ye.Ye.Lyan, 2019).

Ayniqsa, mevalari gul shodasi bilan sotiladigan nav va duragaylar qimmatli mahsulot bo‘lib, juda ommalashgan.

Bunday navlarning hosildorligi o‘rta va katta mevali navlarga nisbatan 30-40% ga past bo‘lishiga qaramasdan ularni yetishtirish istiqbolli hisoblanadi. Sababi cherritipidagi pomidor mevalari oddiy “standart” navlariga nisbatan 2-3 barobar qimmat turadi.

2017 yilda Germaniyada pomidorning oddiy, katta mevalarining narxi 2,82 yevro/kg bo‘lgan bir paytda cherritipidagi pomidor mevalari narxi 4,60 yevro/kg bo‘lgan [<https://www.fruit-inform.com/ru/news/177660//w9de7yeJoBn>].

Cherritipidagi pomidor nav va duragaylariga qo‘yiladigan talablar: hosildorlik, mevalarining shakli va o‘lchamlarining o‘simlik va gulshodada bir xil bo‘lishi, shirin ta‘mli, o‘ziga tortadigan meva shakli, qattiqligi, mevalarining yorqin rangi, ularning havo harorati +16°C bo‘lganda bir oy davomida o‘zining tovarboplik xususiyatlarini yo‘qotmasligi, kam to‘kilishi, yorilmasligi, asosiy kasallik va zararkunandalarga chidamlilik hisoblanadi (A.Y. Avdeyev, 2006).

Sabzavot, poliz ekinlari va kartoshkachilik ilmiy-tadqiqot institutida issiqxonalar uchun mo‘ljallangan cherritipidagi Marvarid va Umid navlari yaratilgan va ular muvofiq ravishda 2013 va 2018 yillarda davlat reyestriga kiritilgan (Ye.Ye.Lyan, 2019) Mevalari yorqin sariq rangli Yantarniy navi ham 2020 yildan Davlat reyestriga kiritilgan (Davlat reestri, 2020).

Ammo, hozirgi paytgacha cherritipidagi ochiq maydonlarda yetishtirishga mo‘ljallangan pomidor nav va duragaylari seleksiyasi bo‘yicha tadqiqotlar olib borilmagan. 2018-2019 yillarda Sabzavot, poliz ekinlari va kartoshkachilik ITI Surxondaryo ilmiy-tajriba stansiyasida pomidorning 57 ta kolleksion nav namunalari o‘rganildi.

Shulardan 17 ta cherritipidagi pomidor nav namunalari sifatida ajratildi va ular 2020-2021 yillarda har tomonlama baholandi.

Tadqiqotlar ikki muddatda olib borildi. Birinchi muddatda urug‘lar 10 yanvarda sepildi va ko‘chatlar plyonkali qoplamalar ostiga 20 martda ko‘chirib o‘tqazildi. Ikkinchi muddatda urug‘lar 12 fevralda sepildi va ko‘chatlar 10 aprelda ochiq dalaga o‘tqazildi.

Tadqiqotlar quyidagi uslubiy ko‘rsatmalar asosida olib borildi:

– Методические указания по изучению и поддержанию мировой коллекции овощных пасленовых культур (томати, перси, баклажани) (L. VIR, 1977);

– Методические указания по селекции сортов и гибридов томата для открытого и защищенного грунта (М. ВНИИССОК, 1986);

**“O‘SIMLIKLARNI HIMOYASI VA KARANTINIDA ILG‘OR TAJRIBALAR ASOSIDA
UYG‘UNLASHGAN HIMOYA TIZIMINI QO‘LLASH” MAVZUSIDAGI
XALQARO ILMIIY-AMALIY KONFERENSIYA MATERIALLAR TO‘PLAMI**

agrokimyo.uzsci.uz   karantinjurnali

– Методические указания по экологическому испытанию овощных культур в открытом грунте (М. ВНИИССОК, 1987 Част II);

– Методика полевого опыта (Б.А.Доспехов, 1985).

Tajriba qaytariqsiz. Hisob bo‘lmachasi maydoni 4,5 m². Bo‘lmacha 2 qatorli. Bo‘lmachada o‘simliklar soni 20 ta. Ekish sxemasi 90x25sm. Shtambsimon navlar uchun qiyosiy Do‘stlik navi va cherri tipidagi navlar uchun qiyosiy Fazilat navi har 10 ta namunadan keyin standart sifatida foydalanildi.

Tadqiqotlarning ko‘rsatishicha, pomidor navlarining ertapisharligi oshishi bilan ularda xo‘jalik qimmatli belgilari yomonlashadi, ya‘ni meva o‘lchami kichrayadi, hosildorlik va meva sifati pasayadi. Vegetatsiya davrining uzunligi 95-99 kunning tashkil etadigan namunalar ham ertapishar navlar seleksiyasida istiqbolli hisoblanadi. Bu esa seleksionerlar tomondan ushbu navlarni yaratish mobaynida qaysidir ma‘noda ertapisharlik va xo‘jalik-

qimmatli belgilar o‘rtasidagi salbiy korrelyatsiyani bartaraf qilishga erishilganini bildiradi. Aniqlanishicha, urug‘ unib chiqqandan gullashgacha va gullagandan meva pishishgacha bo‘lgan rivojlanish fazalarining qisqaligi bo‘yicha bir-biridan farq qiladigan ikkita o‘rtapishar navni chatishtirilganda, ushbu rivojlanish fazalari mustaqil ravishda nasldan-naslga berilganligi tufayli ota-onalik formalariga nisbatan ancha ertapishar navlar yaratish mumkin (A.V.Alpatyev, 1981). Shuning uchun ham, o‘rganilgan navlarning alohida rivojlanish fazalari va butun vegetatsiya davrining davomiyligi bo‘yicha batafsil tavsifi pomidorning ertapishar navlari seleksiyasida muhim ahamiyatga ega.

Birinchi muddatda eng qisqa “unib chiqish-gullash” davri Timosha, Natasha, F1 Sladkaya oblepixa, Ampelniye, F1 KS 1825, Jeltiye slivovidniye, Fazilat, Komnatniye jeltiye navlarida kuzatildi va bu davrning davomiyligi 60-66 kunning tashkil etdi. Ikkinchi muddatda bu davrning qisqaligi bilan Fazilat, F1 KS

1-jadval

Cherri tipidagi pomidor nav namunalari rivojlanish davrlarining davomiyligi, (2019-2021 y.y.)

№	Nav namunalari	Ekish muddati	Rivojlanish fazalarining davomiyligi, kun		
			unib chiqishdan-gullashgacha	gullashdan-pishishgacha	Amal davri, kun
1	Fazilat, st.	I	65	47	112
		II	59	32	91
2	F1Medoviye slivki	I	70	44	114
		II	73	40	113
3	Ko‘rkam	I	68	50	118
		II	78	32	110
4	F1Shokoladniye palchiki	I	70	49	119
		II	75	34	109
5	F1Rubinoviye palchiki	I	72	45	117
		II	75	31	106
6	F1KS 1897	I	68	43	111
		II	74	31	105
7	Jeltiye slivovidniye	I	66	56	122
		II	70	34	104
8	F1KS 1832	I	69	42	111
		II	65	38	102
9	F1KS 1825	I	66	55	121
		II	70	32	102
10	Rubin	I	71	47	118
		II	69	30	99
11	Ampelniye	I	61	41	102
		II	65	33	98
12	F1 Sladkaya oblepixa	I	60	47	107
		II	65	32	97
13	Timosha	I	62	41	103
		II	48	48	96
14	Komnatniye krasniye	I	67	33	100
		II	44	49	93
15	F1Detskiye sladosti	I	67	61	128
		II	61	32	93
16	Natasha	I	65	32	97
		II	45	46	91
17	Komnatniye jeltiye	I	66	42	108
		II	44	43	87

1825, Timosha, Komnatniye krasniye, Natasha, Komnatniye jeltiye navlari ajralib turdi va bu davrning davomiyligi 44-59 kunni tashkil etdi (1-jadval).

“Gullashdan pishishgacha” bo‘lgan davrning qisqaligi bo‘yicha birinchi muddatda Fazilat, F1 Medoviye slivki, F1 Rubinoviye palchiki, F1 KS 1832, Rubin, Ampelniye, Timosha, Komnatniye krasniye, Natasha, Komnatniye jeltiye navlari ajralib turdi va bu davrning davomiyligi ularda 41-47 kunni tashkil etdi. Ikkinchi muddatda bu davrning ko‘pgina navlarda “gullashdan pishishgacha” davrning keskin qisqarganini kuzatish mumkin. Bu holat havo haroratining ko‘tarilib ketishi sababli mevalarning tezroq pishib qolishi bilan izohlanishi mumkin.

Xulosa. Cherri tipidagi pomidor nav namunalari alohida rivojlanish fazalari va umumiy vegetatsiya davrining davomiyligi bo‘yicha baholanganda har ikkala muddatda eng qisqa “unib chiqish-gullash” davri Timosha, Natasha, F1 KS 1825, Fazilat, Komnatniye jeltiye nav namunalari kuzatildi.

Jeltiye slivovidniye, F1 KS 1825, Rubin, Ampelniye, F1

Sladkaya oblepixa, Komnatniye krasniye, F1 Detskiye sladosti nav va duragaylarida kuzatildi. Ushbu davrning davomiyligi ko‘rsatib o‘tilgan nav va duragaylarda 30-34 kunni tashkil etdi. O‘sov davrining, ya‘ni “unib chiqishdan pishishgacha” bo‘lgan davrning davomiyligi eng qisqa bo‘lgan nav sifatida Natasha belgilandi. Ushbu navda o‘sov davrining davomiyligi birinchi muddatda 97 kunni va ikkinchi muddatda 91 kunni tashkil etdi. Shunga yaqin ko‘rsatgichlar Timosha, Komnatniye krasniye, Komnatniye jeltiye navlarida ham kuzatildi. Bular etrapishar navlar guruhiga kiritildi.

“Gullashdan pishishgacha” bo‘lgan davrning qisqaligi bo‘yicha Fazilat, Ko‘rkam, F1 Shokoladniye palchiki, F1 Rubinoviye palchiki, F1 KS 1897, Jeltiye slivovidniye, F1 KS 1825, Rubin, Ampelniye, F1 Sladkaya oblepixa, Komnatniye krasniye, F1 Detskiye sladosti nav namunalari ajralib turdi.

Tanlangan namunalardan seleksiya ishlarida foydalanish cherri tipidagi ertapishar pomidor nav va duragaylarini yaratish imkoniyatini oshiradi.

ADABIYOTLAR:

1. Авдеев А.Ю. Селекция и испытание сортов томатов для индивидуальных и коллективных хозяйств Нижнего Поволжья. Автореф. дисс.... канд. с.-х. наук. Астрахань. 2006. - 23 с.
2. Алпатьев А.В. Помидоры. М., “Московский рабочий”, - 1981. – 302 с.
3. Доспехов Б.А. Методика полевого опыта. – М.: Агропромиздат, 1985. - 350 с.
4. Кравцов С.А. Возделывание вышневидных томатов в защищенном грунте за рубежом.(С.А.Кравцов, С.А. Бахров) //Обзорная информация.-1989- N4.- С.65.
5. Лян Е.Е. Томаты “черри” в защищенном грунты-это доходная культура с высокими вкусовыми качествами. В сб.: Республикада сабзавот, полиз экинлари ва картошка етиштириш истиқболлари, муаммолари ва ечимлари. Материалы респуб. науч.-прак. конф. Тошкент, 7 июня 2019 б. –с: 179-182.
6. Методические указания по изучению и поддержанию мировой коллекции овощных пасленовых культур томаты, перцы, баклажаны. – Л. – ВИР. - 1977. - 23 с.
7. Методические указания по селекции сортов и гибридов томата для открытого и защищенного грунта. – М. – ВНИИССОК. 1986. – 52 с.
8. Методические указания по экологическому испытанию овощных культур. – М. – ВНИИССОК. -1987. –Част I. – 123 с.